

ՄԻՈՆ, ՀԱՅ ԱՄՍԱԳԻՐ

Թ. ՏԱՐԻ - ՆՈՐ ՇՐՋԱՆ

1935 - ՓԵՏՐՈՒԱՐ

ԹԻԻ 2

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ

ՀԱՅՐԱՊԵՏԱԿԱՆ ՊԱՏՈՒԻՐԱԿԸ

Երկուանքն ու տարակոյսը, որոնք՝ այս անգամ ամէն կողմերէ՝ սկսած էին յայտնուիլ Հայրապետական Պատուիրակի առաքման առթիւ ըսուածներու կամ լսուածներու լրջութեան մասին, դարձեալ ելան ի դերեւ. ու էլ միածին, յամբարն թաց բայց ոչ խոստմնազանց իր կանոնէն անբաժան, կատարեց հաւ ինչ որ յուսալ կուտար մեզի իբր երկու տարիներէ ի վեր:

Տ. Գարեգին Արքեպս. Յովսէփեան մեր մէջ՝ Սփիւռքի շրջանակէն ներս է արդէն աւելի քան ամիսէ մը ի վեր: Իր յուշիկ բայց զգօն քայլափոխերը, իր խաղաղ բայց խոհուն կերպը, սկսած ըլլալ կը թուին ամէնուն ուշադրութեան մատնանշել ոչ միայն զինքը՝ իր առնունքին ներքեւ, այլ նաեւ զԱյն, զոր կուգայ ներկայացնել ինք մեր մօտ:

Մայր Աթոռոյ սրբութիւններէն, Հայրենիքի կենսախայտութիւններէն,

բէն, մագաղաթներու մէջ ծրարուած հինաւուրց գեղեցկութիւններէն բոլոր, ձայներ և զոյներ կը թրթռան իր խօսքերուն մէջ, որոնց՝ սրտազրաւ երգի մը

քաղցրութիւնը կուտայ Ամենայն Հայոց Հայրապետութիւնը պատգամաւորելու իր հանգամանքն ինքնին:

Հայաստանէն կուգայ ան. ու միտյն անիկա բաւական է որ ամէնքը, նման ղարխալին, իրենց հեքին մէջ սեղմած կարօտին անձուկը, իրենց նայուածքովը նոյն իսկ թուէին հարցընել իրեն «ուստի՞ կուգաս, ծառայ ենք ձայնիդ, մեր աշխարհէն խապրիկ մը չունի՞ս»:

Զգայուն, հոգեսէր և դիտուն, միանգամայն արուեստագէտ հոգևորական, ան գիտէ տալ ամէնուն՝ ոչ միայն պատշաճութեան պատասխանը, ինչպէս կը հարկադրէ իրեն իր դիրքն ու աստիճանը, այլ նաև ճշմարտութեան և արդարութեան պատասխանը, ինչ որ կը պարտադրէ իրեն անկեղծութիւնը և արդարութեան սէրը:

Այս երկրորդ անգամն է որ Յովսէփեան Սրբազան կ'այցելէ արեւմտեան Հայութեան. 1914ին տալիս անգամ եկեր էր ան այս կողմերը, հայ մանրանկարներու ուսումնասիրութեան տեսչէն մղուած. նախ եղեր էր այստեղ, երուսաղէմ, տեսնելու համար մեր զըշագրաց հարուստ հաւաքածոն. յետոյ անցեր էր մինչև Սեբաստիա, տեսնելու համար Գանկալի նշանաւոր ձեռագիրը, որ Աւետարանն էր Պետրոս Գետաշարձի. բայց հազիւ ժամանած Փոքր Հայքի մայրավանքը՝ Ս. Նշան, վառօդին հոտը փութացուցեր էր զայն դառնալ Էջմիածին:

Այս անգամ կուգայ ան մեզի՝ բոլորովին տարբեր հանգամանքներով և այլ պայմաններու մէջ: Երկիցս տասն տարիներու ձիւնը, զոր ժամանակը թօթուած պէտք է լինի անոր ճակտին շուրջը, աննշան ոյժ մը չէ որ պիտի քամած ըլլայ պատերազմին և անոր յաշորդող իրադարձութեանց սրտմաշուքներուն մէջ այնքան տառապած իր ֆիզիզականէն. բայց, Ազգին և Եկեղեցիին ամենէն բախտորոշ մէկ շրջանին, քսանամեակ մը ամբողջ, դէպքերու եւ խնդիրներու ամենէն մրկապայր մէկ յորձանուտին մօտիկը, այս ժողովուրդին հոգին փութորկող եղելութեանց ակնատես՝ եւ անոր ճակատադրին կառուցման գործին վկայ գուցէ և մասամբ աշխատակից պատահած լինելու պարագան իրատես փորձառութեան և ուշիմ իմաստութեան պզտիկ պաշար մը չէ որ մթերած պիտի լինի իր ըմբռնողութեանը մէջ: Ան կուգայ, վերջապէս, այժմ աւելի տարեց ու աւելի խոհուն մանաւանդ, իր պաշտօնին իրեն յանձնուած պարտականութեանց դիտակցութեամբ լուրջ ու մտազրաւ, գործելու համար դաշտի մը մէջ, ուր իրականութիւնը սրտապնդիչ զոյներով չէ անշուշտ որ պիտի ներկայանայ իրեն: Ի՞նչ պիտի ընէ Էջմիածին Նուիրակը խառնակ և դժուարութիւններով խճող այս կացութեան առջև. ի՞նչ պիտի լինի իր ուղղութեան գիծը, աւելի ճիշդ՝ ի՞նչ հրաշք պիտի կարենայ գործել՝ դրութիւնը բարւոքելու, խաղաղութիւնը վերահաստատելու և պառակտումներուն բացած վիհը լեցնելու համար, ի՞նչ . . .

Կը վախճամ որ այս եղած լինի այս պահուս, այսինքն լուսելէն ի վեր թէ Հայրապետական Պատուիրակը Սփիւռքի մէջ է արդէն, իր մասին շատերու մտածելու եղանակը, որ հետաքրքրութեան մտայնութիւն մըն է լոկ:

Ի՞նչ պիտի ընէ, ի՞նչ պիտի գործէ. . . . բայց աս չէ որ պէտք է ամենէն աւելի մտազբաղեցնէ զմեզ: Տ. Գաբելին Արքեպիսկոպոս ինք այդ հարցումը պիտի ընէ անշուշտ իր խիղճին, իրեն տրուած բարձրագոյն հրահանգներու և տեղւոյն վրայ ստացած տպաւորութեանց և կազմած զազաւարին համեմատ.

և վստահ միայն պարտինք լինիլ թէ, իրեւ զիտուն՝ զիտակից և պարտաճանաչ հոգեւորական, զիտէ նա թէ ի՛նչ և ի՛նչպէս պարտի ընել, կատարելու համար իր պաշտօնը:

Ի՛նչ և ի՛նչպէս պարտինք մենք ընել, որպէսզի էջմիածնի Սրբազնագոյն Հայրապետին հրամայած առաքելութեան այդ զործը արդիւնաւորուի իրապէս, ազգին և եկեղեցիին բարւոյն և օգտին համար, ի՛նչ պէտք է լինի մեր դիրքն ու կեցուածքը Մայր-Աթոռոյ Նուիրակին հանդէպ: Այս հարցումն է որ ամենէն աւելի պէտք է մտազրաւէ զմեզ: Եթէ խորհինք իսկ թէ հրաշքի զործ մը պիտի լինի անոր պաշտօնին արդիւնաւորութիւնը մեր մէջ, պէտք է յիշենք թէ հրաշքը կախեալ է հաւատքէն՝ այսինքն հոգեկան պատրաստականութենէն՝ ոչ միայն անոր որ պիտի զործէ հրաշքը, այլ նաև անոնց՝ որոնց համար է մանաւանդ որ պիտի զործուի հրաշքը:

Արդ, մեր տեսութեամբ, Սփիւռքի Հայութիւնը իսկապէս աշակցած կը լինի Ազգին Վեհին ներկայացուցչին՝ իր պաշտօնին կատարմանը մէջ, եթէ աւելն բանէ աւելի յարգանքով վերաբերուի ոչ միայն այն գաղափարին զոր նա ինքն կ'անձնաւորէ, այլ նաև իր իսկ անձին հանդէպ: Յարգանք. այս բառը մեր մտածումին մէջ հոս կը նշանակէ ոչ թէ ընդունելութեան պատշաճութիւնները, զորս անշուշտ ամէն պատուազգած հայ պիտի չուզէր մերժել Հայրենիքէն և Եկեղեցւոյ կեդրոնէն եկող բարձր պաշտօնատարի մը, այլ ակնածալից այն վստահութիւնը թէ Առաքեալն ու Առաքողը խորապէս ըմբռնած են կացութիւնը՝ որով մտահոգուած է այսօր ամէն Հայ, և ունին հարկաւոր խղճմտութիւնը՝ միտքով և սիրտով կշռադատելու անոր դարման մատուցանելու համար կարեւոր եղած բոլոր կարելիութիւնները:

Յարգել՝ այսինքն արժէք տալ այն բոլոր ըմբռնումներուն, տեսութիւններուն և տեսակէտներուն, ցանկութիւններուն և սկզբունքներուն, նոյնիսկ նկատումներուն և մտավախութիւններուն, զորս ազգին հոգեւոր Տէրն ու Հայրը ունի Ազգին և Եկեղեցիին համար: Այս՝ և ա'յսպիսի միայն պէտք է լինի դիրքը, զոր Սփիւռքի Հայութիւնը պարտի զիտնալ ունենալ հայրապետական պատուիրակին հանդէպ. ընդհանուր սկզբունք մը սոսկ՝ սիրալիր և անվերապահ յարգանքի, առանց ուրիշ մանրամասնութեանց. սպասել իրեն սրտագին, լսել իրեն հաւատքով. իսկ եթէ իր և մեր միջև պատահին տարակարծութիւններ, և անկարելի լինի տարհամոզել զինքը, չենք քաշուիլ երբեք ըսելէ՝ համոզուիլ իրմէ, գերազանցօրէն արդար այն մտածութեամբ թէ նա՝ որուն ձայնը կը խօսի իրենին մէջ, իր դիրքին՝ անհամեմատ աւելի հեռահայեաց բարձրութեամբը ընդունակ է տեսնելու և ըմբռնելու շատ աւելի ամբողջ և ճիշդ՝ ինչ որ կարեւոր և կենսական է ազգին համար:

Կը կրկնենք: Այս, հարկ է որ լինի դիրքը զոր պարտինք ամէնքս ունենալ իրեն հանդէպ. յարգանքի և հնազանդութեան ոգւով առ Մայր-Աթոռն Հայաստանեայց և առ նորա արժանաւոր Գահակալը:

Եղան սակայն դժբախտաբար ոմանք, որոնք բոլորովին տարբեր կերպով ըմբռնեցին իրենց պարտականութիւնը այս մասին. երբ հասկցան, կարծես, թէ վերջապէս ճշդուած եւ որոշուած է պատուիրակին մեկնումն էջմիածինէն, փոխանակ պատրաստուելու այդ կերպով ունենալիք դիրքի մը անոր նը-

կատամար, ընդհակառակն աճապարեցին կանխել դիրք բռնել անոր դէմ. որպէս զի երբ հասնէր ան իրենց մօտ՝ կատարուած իրողութեան առջև զանէր ինքզինքը՝ այն խնդիրներուն համար, որոնց համար տարիներէ ի վեր անհրաժեշտ կը դատուէր հայրապետական տնօրինութիւնը :

Թողով առ այժմ ովկիանոսէն անդրագոյնի հարցերը և յիշելով միայն ծովէն անդի՝ մեզի համեմատաբար աւելի մօտիկ սահմանի մը մէջ եղածը, ըսել պարտինք զոր օրինակ թէ իսկապէս տարօրինակ էր ինչ որ վերջերս տեղի ունեցաւ Մարսէլի թեմական շրջանակին մէջ :

Ողբացեալ Պալաքեան Սրբազան, յաւէտ յուսահատած քառասայն այն վիճակէն որ այդ քաղաքին ազգային կեանքին մէջ հետզհետէ աւելի կնճռոտ վախճանի մը յանգած էր, տպագրեալ շրջաբերականաւ ծանուցած էր թէ անհառնալիօրէն հրաժարած է իր պաշտօնէն : Անոնք որ պատասխանատուութեան մեծագոյն բաժինը ունեցեր էին ստեղծուած այդ կացութեան մէջ, երբ լսեցին թէ պատուիրակին համար անցագրի գործողութիւնք կը կատարուին արդէն, ամէն ճիգ թափեցին հէջ հանգուցեալին միամտութիւնը որսալով՝ զայն իր պաշտօնին վերադարձնելու համար : Պատահեցաւ անսկիզբութիւն. հազիւ երկու շաբաթ վերջ, զուցէ այդ խառնակ վիճակին յառաջացուցած հոգեկան վերիվայրուսններէն նոյն իսկ չարխոնջ, առաւօտ մը Սրբազանը յանկարծամահ եղած զանուեցաւ իր սենեակին մէջ : Այս եղբերական դէպքը չսթափեցուց բնաւ սիրտերը. և արցունքները դեռ չչորցած գերեզմանին առջև, ծափերը յաշորդեցին լացերուն, երբ ամէնքը կը գոչէին «Սրբազանը մեռաւ, կեցցէ Սրբազանը» : Ոչ իսկ թերևս սուգի քառասունքը անցած, Գալիֆօրնիոյ հրաժարեալ առաջնորդ Տ. Գարեգին Խաչատուրեան Սրբազան ընտրուեցաւ «Առաջնորդ» թեմի մը, որուն առաջնորդական վիճակի հանգամանքը դեռ չէր ճանչցուած Մայր-Աթոռէն, որուն կը պատկանի սակայն՝ ըստ ազգային և նոյն իսկ եկեղեցադիտական իրաւաբանութեան՝ թեմադրական բաժանումի, բաշխումի եւ հաստատումի գործը : Յարգ չսեցինք թէ ընտրեալը յանձնառութիւն յայտնած է իր պաշտօնին. բայց թերթերը զրեցին գէթ թէ Մարսէլի ընտրող Մարմինը շրջաբերականաւ իսկոյն յանձնարարած է թեմական եկեղեցիներուն՝ Ս. Պատարագի ատեն յիշել ընտրեալը, ինչ որ օրինական կ'ըլլայ կատարել՝ վերջնական և վերին վաւերացումէն վերջը միայն, որ, այս պարագային մանաւանդ, Սփիւռքի կարգ մը վիճակներուն և անոնց համար մասնաւորապէս որոնք ուղղակի Մայր Աթոռոյ վերատեսչութեան ներքեւ են, Ամենայն Հայոց Վեհ. Հայրապետի սրբազան կոնդակով միայն կրնայ իրականանալ :

Թափանցիկ է շատ՝ այս բոլոր աճապարկոտ գործառնութեանց միտք բանին. կատարուած իրողութեան առջև դնել պատուիրակը, իբր թէ չթողով անոր առջև ելքի ճամբայ՝ հարցին մօտենալու համար այն իշխանութեամբ որ տրուած է իրեն : Յաւալի է ասիկա՝ և տգեղ չափազանց. և իրաւունք կը զգանք մեզի խորհելու, այսինքն յուսալու, թէ Տ. Խաչատուրեան սրբազան, որուն օրինապահական ողջմտութեանը մասին մեր համոզումը պահած ենք միշտ, հակառակ իր դէմ յանդէս կրթոտած զրիչներու չափազանցութեանց, զգաստ և ազնիւ հոգևորականի հոգեով այս խնդրոյն մէջ ևս պիտի բռնէ այնպիսի դիրք մը, որմէ փոխանակ խրախուսուելու՝ շիկնին իր կարծեցեալ համակիրները :

Մեր նպատակը Մարտէլլի հարցին վրայ խօսիլ չէր սակայն, մենք կը փափաքէինք զգացնել միայն թէ ի՞նչ դիրք, յարգանքի եւ հնազանդութեան ի՞նչ վերաբերմունք պարտինք ցուցնել Ազգային Եկեղեցւոյ գերագոյն իշխանութիւնը ներկայացնող եւ Հայութեան հայրենիքէն յուշեր եւ խաւրիկներ բերող պատուական անձնաւորութեան մը հանդէպ: Մարտէլլի ընթացքը, որուն բարւոք ելքին մասին տակաւին չենք դադրած յուսալից ըլլալէ, ցաւալի է անշուշտ. բայց ամէնուն հետ ուրախ ենք մենք ևս, մեծարանքի և սիրոյ այն տպաւորիչ վերաբերմունքին համար, զոր միւս վիճակները, որոնց այցելեց նախ Սրբազանը, Ռուսմանիոյ, Պուլկարիոյ, Աւստրիոյ թեմերը, եւ այժմ Բարիգեանը անտարակոյս, ցոյց տուին մեծարժէք եկեղեցականին հանդէպ:

Կը Մաղթենք ի սրտէ որ այդպիսի սէր, յարգանքի եւ հնազանդութեան այդ տեսակ դիրք միայն պարզեն անոր առջև Հայութեան ցիրուցան հաստուածները Սփիւռքի բոլոր միւս մասերուն մէջ, Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ զաղափարին՝ զայն անձնաւորող իմաստուն և բարի Հովուապետին սիրոյն եւ ըովանդակ մեր ազգային և կրօնական կեանքի զգացումին մէջը տուգելով եւ մոռնալով խէթերը և վէճերը, որոնք կը տառապեցնեն ազգային հոգին:

* * *

ԿՐՕՆԱԿԱՆ

ՅԻՍՈՒՍԻ ՌԻՍՈՒՑՈՒՄԸ ԸՍՏ ՉԱՄԱՏԵՍԱԿԱՆՆԵՐՈՒՆ

Բ. ԳԼՈՒՆ

ՔԱԳԱՒՈՐՈՒԹԵԱՆ ԱՐԴԱՐՈՒԹԻՒՆԸ

(Շար. Սիոն 1935, էջ 7է6)

Այս է ահաւասիկ, իր բուն իմացու մին մէջ, մատնանշուած հակասութիւնը. ի՞նչ պէտք է ընել այս հակիմաստ հաստուածներուն առջև, որոնցմէ ոմանք կը թուին յաւէտ պանծացնել Մովսիսականութիւնը, մինչդեռ միւսները կը ծանուցանեն անոր ջնջումը նոյն իսկ, եթէ ոչ ներկայապէս՝ գէթ անմիջական ապագայի մը մէջ: Պէտք է սակայն դիտել թէ այս վերջինները լաւագոյնս կը պատշաճին տւեալաբանական ուսուցման ընթացքին: Գրիստոս, արքարեւ, խոստացուած ապատարարն ըլլալով, իր գալուստը կը ցուցնէ օրէնքին՝ մեխիական իրաց այս ստուերոյն անկումը (հմտ. Կող. Բ. 17, Եբր. Բ. 5,

Ժ. 1): պատրաստութիւնը պիտի չկարենար աւելի տեսիլ, քանի որ փրկութեան լուսափայլ առաւօտը կը բացուէր (Մտթ. Ե. 17): Բայց, եթէ այդպիսի էր Տէրով մտածումը, ի՞նչպէս ուրեմն բացատրել օրինապաշտութեան ամբողջական պահպանումին ի նպաստ ըսած խօսքը: Աւելի մօտէն քննենք այս խօսքերը:

Մատթէոսի ԻԳ. 3, 23 խօսքերը պէտք է ամենէն առաջ իրենց պատմական դիրքին տարրին: Յիսուս, ըստ աւետարանին, Մեսիան է. այսինքն աշխարհի մէջ իր ներկայութիւնը օրէնքին ջնջումը կը նշանակէ: Միւս կողմէ նոր Ուխտը, Կ'ըսէ Տէրը, Գողգթիայի վրայ իր արեան հեղումով միայն պիտի հաստատուի (Մտթ. ԻԶ. 28), այսինքն իր մահով պիտի ջնջուի Իսրայէլեան տաճարը, նոր սրբարան մը երեւան բերելու համար (Մրկ. ԺԴ. 58, ԺԵ. 29, հմտ. Յովն. Բ. 19): Այս վճռական գործէն առաջ, որ պահուումն է իր մեխիական պաշտօնին, օրինական հրօքը դեռ սկըզբունքով միայն ջնջուած է և ոչ թէ իրօք. արդ, Փրկիչը պիտի չխորհէր անշուշտ եղած չէնք վիշնել, առանց անկէ զրկուողները ապահովելու տեական նոր չէնքի մը մէջ: Անգէտներն ու ցնորախոսները կըր-